Sefa SELÇUK*

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ETA JOURNAL)
INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH
e-ISSN: 2687-6426
Yıl: 2, Sayı: 2, Haziran 2020, s. 111-114.**

KİTAP TANITIMI:

Özgür TÜRKER, **Güney Kafkasya’da Rusya-İran Nüfuz Mücadelesi (1779-1813)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, 325 Sayfa, ISBN: 978-975-17-4481-4.

Müellif bu eserini meydana getirirken kullanmış olduğu kaynaklar bakımından Rus, İran, Osmanlı ve Gürcü kaynaklarını mukayeseli olarak karşılaştırdıktan sonra objektif ve güvenilir bir kaynakçaya sahip eser oluşturmuştur. Mukayeseli olarak kaynakların kullanılmasında ki en önemli özellik tarihi vesikaların mücadele içerisinde bulunan devletlerin yazmış oldukları taraflı ve çarpıtmalı bilgilerin ortaya çıkmasını sağlaması maksadıyla çok önemlidir.

“Bu kaynaklar ele alınırken karşılaşılan en önemli sorun,hiç şüphesiz Bolşevik Devrimi(1917) sonrasında kaleme alınan tarihi eserlerin propagandist bir üslupla meydana getirilmiş olmalarıydı. Bu nedenle batılı araştırmacıların da tercih ettiği üzere,daha çok devrim öncesi kaynaklara itibar edildi”(s.1).

Bu durum müellifin kaynakça kısmına gösterdiği dikkati de ortaya koyması bakımından okuyucuya fikir sunması açısından önemlidir. Aynı zamanda arşiv vesikalarını ağırlıklı olarak kullanmasında eserin kıymetini arttıran bir diğer önemli husustur. Bugüne kadar ki

---

* İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul, sefaselcuk@stu.aydin.edu.tr.

izlenimlerimde çoğu yazarın savaş tarihiyle alakalı bir konuyu yazarken sadece savaşan devletlerin kaynaklarını kullanarak eserlerini oluşturduklarına şahit oldum. Ancak Türker, eserinde sadece savaşan devletlerin değil dönemin farklı kaynaklarında irdelleyerek mukayeseli bir tarih yazımına yönelmesi çok önemli bir unsurdur. Ayrıyeten müellifin eserinde kullanmış olduğu harita, tablo ve savaş planları gibi materyaller konunun anlaşılması bakımından önemli bir yer teşkil ettiği gibi okuyucunun da eseri anlayarak okumasına yardımcı olması bakımından son derece önemlidir.

Müellif, eserin giriş kısmında Kafkasya teriminin hangi coğrafi bölgeyi ve sınırları kapsadığına dair savlara değindikten sonra Kafkasya dağ silsilesinin bölgede yaşayan halklar üzerinde nasıl bir tesir yaptığını ve coğrafi özelliklerin halkın yaşamını nasıl etkilediğine dair olan bilgiler sunmuştur. 18.yüzyılda Güney Kafkasya'nın bölünmüş siyasi yapısına dikkat çektikten sonra bölgenin Rus nüfusuna giriş sürecine dair bilgiler aktarmaktadır.

Müellif, eserin birincibölümünde 18.yüzyıl sonlarında Güney Kafkasya'daki Rus-İran mücadelesini üç alt başlıkta kronolojik olarak okuyucuya sunmaktadır. İlerleyen sayfalarda Kafkasya bölgesindeki nüfuz mücadelesinin Gürcistan üzerinde yoğunlaştığını ve bölgede Rusya-İran ve Osmanlı gibi üç büyük devletin takip etmiş olduğu Kafkasyasiyaseti okuyucuya ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Müellif eserin ikinci bölümünde 19.yüzyıl başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya bölgesinde takip etmiş olduğu politikayı ve Rusya'nın bölgedeki yayılmacı faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir. İlerleyen kısımlarda 1804 Gürcistan Manifestosu ile Gürcistan'ın resmi olarak Rusya'ya bağlanması ve kuzey Azerbaycan Hanları ve Dağıstan'ın Rus hâkimiyeti altına alınmasından bahsedilmiştir. Ayrıca Gence'nin Rus saldırıları sonucunda mağlup olması ve Rusya'ya bağlanması da Rusya'nın İran etki alanına girmesine sebebiyet verecektir. Bu nedenlerden ötürü ise Rus-İran savaşı kaçınılmaz hale gelecektir. Ayrıca şunu da belirmemizde önemli bir konudur. Her ne kadar II. Katerina döneminde Kafkasya bölgesinde ki yayılma faaliyetleri devlet politikası olarak uygulanmaya başlasa da daha sonra başa gelen yöneticiler Kafkasya politikası hakkında temkinli ve çekingen bir politika uyguladıklarından dolayı Rusların tam manasıyla bölgede hâkimiyet kurmaları da 19.yüzyıl'ın başlarında gerçekleşebilecektir.

Müellif eserin üçüncü bölümünde 1804-1813 Rusya ve İran arasında gerçekleşen mücadeleyi dört alt başlıkta okuyucuya aktarmaktadır. Rus ve İran savaşının ortaya çıkmasında önemli olan hususları Türker, ayrıntılı olarak ele almıştır. Genel itibariyle savaşın başlamasında Rusya'nın Gürcistan'ı ele geçirmesinden sonra çevrede bulunan hanlıkları işgal etmesi ve Kaçar hanedanının İran'daki hâkimiyetini güçlendirebilmek maksadıyla Safevi mirası sayılan Güney

Kafkasya'daki ata topraklarını mutlaka elinde tutma girişimleri etkili olmuştur. General Tuçkov'un İran ordusunu püskürterek 1804'de Gümrü'yü ele geçirmesi savaşın başlangıç noktasını oluşturacaktır. Kafkasya Orduları Başkumandanı General PavelTsitsianov'un komutasındaki Revan kuşatması, İran ordusunun, Rusların iâşe yollarını kesmesi yüzünden uzun süren açlığa dayanamayan Rus askerleri Revan kuşatmasını kaldırarak Tiflis'e geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. İâşe sorunuyla alakalı Tuçkov'un şu ifadeleri çok çarpıcıdır; *“Rus ordusundaki açlık dayanılmaz hâle gelmiştir. Askerler kendilerine dağıtılan küçük ekmek parçası ile beş gün idare etmek zorundalardı”*. s. (176)... Revan hanı Muhammed Hanın İran tarafına geçmesi ve Rusya ve İran arasında kesin bir üstünlüğün kurulamaması da kuşatmanın kaldırılmasındaki diğer önemli faktörlerdir. İlerleyen sayfalarda başarısız Revan kuşatmasından sonra Tsitsianov'un Hanlıklar arasındaki çekişmeleri ustalıklı kullanarak Karabağ,Şeki ve Şirvan hanlıklarının Rusya hâkimiyetine geçme süreçleri anlatılmıştır.

1805 Rus-İran savaşlarında ise Rusya az sayıdaki ordusuyla İran ile mücadele etmek durumunda kalacaktır. Tsitsianov'un bu savaşlarda strateji değiştirerek savunma savaşı yaptığına da şahit olacağız.Rusların,İran ordusuna karşı açmış olduğu ikinci cephe deniz yoluyla gerçekleşecektir. Bu cephe aracılığıyla Tsitsianov İran ordusunu barış koşullarına çekmek istiyordu. Ancak Rus komutanların belirtilen hedeflere ulaşmada zaman kaybetmesi ve İran ordusuyla yapılan savaşları da kazanamaması üzerine bu strateji çökmüştür.1806'da Bakü kuşatması sırasında Kafkas Orduları Baş Kumandanı General PavelTsitsianov'un öldürülmesi ile sonuçlanmıştır.

Müellif eserin dördüncü bölümünde üç alt başlıkta Rusya'nın Aras ve Kura nehirleri arasındaki bölgede kurmuş olduğu hâkimiyetle alakalı okuyucuya bilgi vermektedir. 1806-1809 arasındaki dönemde Rusya ve İran arasındaki mücadeleye Osmanlı, Fransa ve İngiltere'nin de katılmasıyla beraber bölgedeki hâkimiyet mücadelesi daha karmaşık bir yapıya bürünecektir. Tsitsianov'ın öldürülmesi ile beraber bölge hanlıkları Rusya ile imzalamış oldukları vasallık antlaşmalarını feshederek Rus hâkimiyetinden çıkmışlardır. Ancak Rus Generali Glazenap'ın önlem olarak isyan çıkabilecek bölgelere asker sevk etmesi bir sürede olsa kontrolü elinde tutmaya çalışmıştır. 2 Haziran 1806'da General Gudoviç komutan olarak tayin edilecektir.

Gudoviç hem Tsitsianov'un intikamını almak hem de Bakü kuşatmasında zarar gören prestiji düzeltmek amacıyla Derbent, Karabağ, Kuba, Şeki hanlıkları ve Bakü'yü işgal ederek bölgedeki Rus hâkimiyetini sağlamayı başarmıştır. Osmanlı-Rus harbinin(1806-1812) başlaması sonucunda İran ile Rusya arasında bir antlaşma sağlandı ve savaş kısa süreliğine olsa da durmuştur. Rusya'nın İran ile antlaşmasında ki en önemli sebeplerden bir tanesi Kaçar Hanedanın, Türkler ile olası bir antlaşma yapma ihtimalidir. Fransa'nın, İran ile Finckensein antlaşmasını imzalaması üzerine Rusya ve İngiltere'ye karşı İran ve Osmanlı'yı 'da dâhil ederek

bir ittifak oluşturma çabasındaydı. Ancak Napolyon'un strateji değiştirerek Rusya ile anlaşması sonucunda İran ile olan antlaşma devre dışı kalmış ve İran'da 1806 yılında İngiltere ile bir antlaşma imzalamak durumunda kalmıştır. İngiltere 1809 yılında İran ile imzalamış olduğu antlaşmada İran'ın Hindistan yolunu tehdit eden Ruslara karşı bir set oluşturacağı düşünceci hâkimdir. Bu antlaşma ile İngiltere Hindistan yolunun güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Görüldüğü üzere bölge üzerinde Osmanlı, Rusya, İran, Fransa ve İngiltere arasında bir hâkimiyet mücadelesi mevcuttur.

General Gudoviç'in başarısızlıkla sonuçlanan Revan ve Nahçıvan seferlerinden sonra bölgeye AleksanderPetroviçTormasov atanmıştır.1810'da İran Şii din adamları aracılığıyla Ruslara karşı bir cihat çağırısı ilan ederek savaşa dini bir boyut kazandırmıştır.Askaran'daki barış görüşmelerinde Rusların Revan, Nahçıvan ve Taliş hanlıklarını istemesi sonucunda İran ile barış sağlanamadı ve savaş tekrar başlayacaktır. Abbas Mirza komutasındaki İran ordusunun, Meğri bölgesini Rus hâkimiyetine kaptırmasıyla beraber Rusların Transkafkasya'daki durumu kalıcı bir hale gelmiştir. Meğri yenilgisinden sonra yaşanan Aslandüz Savaşı ve Lenkeran Taarruzunda (10cak 1813), İran ordusunun almış olduğu yenilgiler sonucunda Rusya'nın kesin bir zaferle antlaşma masasına oturacağı anlamına geliyordu.1804-1813 yılları arasında yaşanan Rus-İran savaşı Rusya lehine sonuçlanmıştır.

24 Ekim 1813'te imzalanan Gülistan antlaşması ile İran; Karabağ, Gence, Şeki, Şirvan, Derbent, Mugan, Kuba, Bakü ve Lenkeran'daki kaleler dâhil olmak üzere Megrelya, İmeretive Abhazya topraklarında ki bütün taleplerindede vazgeçmiş oluyordu. İran'ın imzalamış olduğu bu antlaşma İran'ın ulusal gururuna da ağır bir darbe vurmuş oluyordu. Böylelikle 1804-1813 arasında Rusya ve İran arasında Güney Kafkasya bölgesinde süregelen hâkimiyet mücadelesi de Rusya'nın kesin bir zaferiyle sonuçlanmıştır.

Sonuç itibariyle müellif Güney Kafkasya bölgesinde Rus-İran hâkimiyet mücadelesini dönemin arşiv vesikalarına ve diğer çağdaş kaynaklara başvurarak dönemi ayrıntılı bir şekilde okuyucuya aktarmıştır. İncelediğimiz “*Güney Kafkasya'da Rusya-İran Nüfuz Mücadelesi(1779-1813)*” adlı kitap tarihçilerin ve özellikle Güney Kafkasya bölgesine merakı olan araştırmacıların atıf yaparak kullanabilecekleri nitelikte bir eserdir.